

Məmmədova Aybəniz Əbil qızı, Məmmədova Sona Əli qızı 53

Ə.HAQVERDİYEVİN “DAĞILAN TİFAQ” FACİƏSİNİN DİL VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Bədii əsərdə sənətkarlıq məsələlərinin təhlili sisteminə yalnız sujet və kompozisiya deyil, dil və üslub məsələləri də daxildir və məlumdur ki, hər bir yazıçının özünün bədii dili vardır. Dramaturq, yazıçı Ə.Haqverdiyev dilin, sözün təsir qüvvəsi haqqında klassik ədəbiyyatdan gələn ənənəyə sadıq olmuşdur. Əgər Nizaminin İskəndəri sözün gücünü qılıncın və qızılın gücündən üstün tuturdusa, Ə.Haqverdiyevin də Ağa Məhəmməd şah Qacar kimi zülmkar surəti dilin təsirini başa düşür və deyirdi: “Dava var qılıncı qurtarar, dava var dillə. Əvvəl dil, sonra qılınc qoşunu mənə lazımdır”. Lakin Qacar sözün və dilin müqəddəs, fəvqəladə təsirindən hiylə, aldatmaq və yalan vasitəsi kimi istifadə edirdi. Əgər Nizami sözdən istifadədə öz qəhrəmanının bacarığını, sərkərdəlik və natiqlik qüdrətini göstərirdisə, Ə.Haqverdiyev burada Qacarı hiyləgərliyini, həm də qorxaqlığını nümayiş etdirir [7,142].

Ə.Haqverdiyev Sabir, M.F.Axundov, Zakir, C.Məmmədquluzadə, Ə.Qəmküsar kimi realist sənətkarlar haqqında bədii əsərlər, eyni zamanda, dəyərli məqalələr yazmış, bu gün də müasir səsələnən qiymətli fikirlər söyləmişdir. Yazıçının yazdığı məqalələrə baxsaq görürük ki, o, ana dili uğrunda mübarizənin mahiyyətini düzgün qiymətləndirmişdir.

Ə.Haqverdiyev “Ədəbi dilimiz” adlı məqaləsində Azərbaycan ədəbiyyatı və bədii dilin inkişafından fərəhlə danışıbmışdır. O, özü sadə xalq dilində yazmağa çalışmış, M.F.Axundovun bədii dil sahəsindəki ənənələrini yaradıcılığında davam və inkişaf etdirmişdir. Akademik M.Arif yazırdı: “Az sözlə çox fikir ifadə etmək tələbi hər kəsdən əvvəl dramaturqa aiddir. Yiğcamlıq tələbi dramaturqu məcbur edir ki, o, on söz əvəzinə bir söz işlətsin ki, on sözün işini görə bilsin. Artıq və uzun söhbətlər əsərin hərəkətini dayandırdığı kimi, tamaşaçıyı da yorur” [1,100].

Ə.Haqverdiyev də “Dağılan tifaq”ı yazarkən dram yaradıcılığı üçün bədii dilin nə dərəcədə əhəmiyyət kəsb etməsini müəyyənləşdirmiş, bədii dillə dram əsəri arasındakı münasibətləri aydınlaşdırmışdır. Buna görə də onun əsərində dil, ən başlıcası, hadisələrin inkişafı və bağlılığı, dramatik hərəkətlərin reallığı vasitəsi ilə işlənmişdir. Onun qələmə aldığı faciədə hər cümlə, hər söz, hər kəlmə olmuş və ya olacaq müəyyən bir əhvalatı və işi xəbər verir. Başqa sözlə, “Dağılan tifaq” faciəsində sözlərlə, cümlələrlə iş və hərəkət arasında üzvi bir əlaqə vardır.

Faciə əsərlərinin dili dram və komediya nümunələrinin dilindən fərqlənir, çünki tragik qəhrəmanın dili də tragik olmalıdır. Professor M.Məmmədov yazırdı: “Əgər komediya eybəcərliyi, miskinliyi və rəzaləti böyüdürsə, faciə də insanın, insan əməllərinin gözəlliyini və qəhrəmanlığını yenə böyüdülmüş şəkildə, əzəmi dərəcədə göstərir”. Komediya və dram janrlarına nisbətən faciədə iştirakçılar, xüsusilə əsas qəhrəmanlar mətin xarakterə, nadir təbiətə malik olurlar. Onlar bir-birinə zidd ehtirasların, düşmən ideyaların daşıyıcıları kimi barışmaz mübarizəyə qoşulur, ardıcıl surətdə və sona qədər vuruşurlar. Bunun nəticəsində buradakı dramatik mübarizə qeyri janrlara nisbətən gərgin və şiddətli keçir, tərəflərdən birinin həlakı və məğlubiyyəti ilə bitir [1,100].

Bu mənada aydındır ki, Ə.Haqverdiyev də “Dağılan tifaq” əsərində qəhrəmanların faciəli vəziyyətini olduğu kimi göstərmək üçün bədii dildən ustalıqla istifadə etmişdir.

Ədib Azərbaycan ədəbi dilini, canlı xalq dilini çox gözəl bilirdi. Buna görə də obrazların xarakterini aydınlaşdırmağa kömək edən, onların arzu və istəklərini əks etdirən atalar sözü və məsəllərdən yerli yerində istifadə edirdi. Atalar sözü, xalq ifadələri Ə.Haqverdiyevin əsərlərində xüsusi yer tutur. Ədib Azərbaycan xalq dilinin mahir bilicisi kimi öz müəlliminin ədəbi dilini olduqca genişləndirərək, özünəməxsus obrazlı, zəngin, bədii cəhətdən cilalanmış Haqverdiyev dilini yaratmışdır”. Azərbaycan atalar sözü və məsəllərdə hisslər insanı məftun edir. Bu hikmət xəzinələrinin əksəriyyəti adamları mehribanlığa, namuslu olmağa, əməyi həyatının qayəsi saymağa çağırır. Atalar sözlərinin içərisində elələri var ki, onları zəhmət cəbhəsində çalışan, əməyin qulpundan tutmuş sadə insanlar heç bir vaxt özləri haqqında işlətmirlər. Məsələn, “dünya beş gündür, beşi də qara”. Belə atalar sözünü ancaq tüfeyli həyat keçirən, əhli-keyf olan bəylərin dilindən eşitmək olar.

Filoloq alim Nizami Xəlilov “Əbdürrəhimbəy Haqverdiyev və folklor” adlı namizədlik dissertasiyasında haqlı olaraq yazır: “Ə.Haqverdiyevin yaradıcılığında işlənən atalar sözləri və məsəllər özünün yiğcamlılığı və ibrətamizliyi ilə fərqlənir” [7, 144]. Ədib istifadə etdiyi atalar sözlərini, məsəlləri hadisələrlə elə

müvəffəqiyyətlə əlaqələndirmişdir ki, xalq təfəkkürünün məhsulu olan həmin ifadələrin dərin estetik mahiyyəti bir daha parlaq şəkildə ifadə olunmuş, cəmiyyətin müxtəlif sinif və təbəqələrinə məxsus nümayəndələrin onları necə dərk etdiyi, öz mənafeyi baxımından necə şərh etdiyi bədii ümumiləşdirmə yolu ilə əbədiləşdirilmişdir.

Ə.Haqverdiyev bəyləri ifşa etmək üçün onların işlətdikləri atalar sözü və məsəlləri mahiranə bir surətdə vermişdir. Bəylərin işlətdikləri atalar sözü və məsəllərin hər biri əvvəlki fikirlə qaynayıb qarışmışdır. Bu da onların əvvəldən axıra qədər hansı bəd əməllərlə məşğul olduğunu aydın şəkildə açıb göstərməyə, oxucu və tamaşaçının gözü qarşısında qabarıq şəkildə canlanmasına imkan vermişdir. Nəcəf bəy yoldaşları ilə oğlu Süleyman bəy barədə söhbət edəndə, Səlim bəy deyir: “A kişi, mən imanım, döyməkdən deyil. Mal yiyəsinə oxsamasa haramdır. Ot kökünün üstündə bitər. Atası gedən yolu oğlu da gedəcək. Ata qumarbaz oldu, oğul da qumarbaz olar. Ata şurbidir, oğul da şurbi olar. Bir ata ki, bika vaxtında oğlu ilə bir yerdə qumar oynaya, onun oğlu qumarbaz olmayıb müctəhid ki, olmayacaq” [5, 65]. Burada iki atalar sözü: “Mal yiyəsinə oxşamasa haramdır” və “ot kökünün üstündə bitər” yan-yanə işlədilmişdir. Yazıçı Nəcəf bəyin qumara qurşandığını, içkiyə tutulduğunu qamçılamaq üçün Səlim bəyin dili ilə kəskin şəkildə və qüvvətli formada vermişdir. Atalar sözünün çoxu Səlim bəyin dilində işlənmişdir. Elə ona görə də bəylərin iç üzü, bütün xarakterik xüsusiyyətləri Səlim bəyin dili ilə açılır. Səlim bəy bəylərin hər birinin nöqsanlarını, mənfi cəhətlərini onlardan qorxmadan üzünə deyir. Demək olar ki, Səlim bəyin işlətdiyi atalar sözü və məsəllər öz xarakterinə görə tənqidi məzmunludur.

Dramaturq öz əsərində bəylərin xarakteri ilə bağlı olan hansı mənfi cəhətlərini tənqid etməyi qarşısına məqsəd qoymuşsa, həmin bəyin xarakterinə uyğun sözləri Səlim bəyin dilində işlətməmişdir. Əsərin bir yerində Həmzə bəy özünün “qoçaqlığından” danışanda Səlim bəy ona belə deyir: “Bəli, buyur görək Ağa Həmzə bəy sahibqıran! Söylə rəşadətindən, vurgunluğundan, yıxdığından, hünərindən, pəhlivanlığından, danış görək, sən harada dam yarıb, dana çıxarıbsan!?”

Həmzə bəy...Mən padşah uğrunda özümü güllə qabağına verib, dava etmişəm, hünər göstərmişəm, çin və nişanlar almışam... Səlim bəy...Bilirəm sən hünərini,davada qolunu ha belə qatlayıbsan,(qolunu qısır çiyinə) ki, bəs qolum çolaq olub, tüfəng tuta bilmirəm...Bunu cəmi Varşava davasına gedənlər bilirlər.Mən də bilirəm,mənim nənəm də bilir və cəmi şəhərin uşaqları da bilirlər [5, 62].

Göründüyü kimi, Səlim bəy Həmzə bəyin yalanlarının üstünü bir-bir açır. Başqa bir misalda da bunu aydın görmək olar. Nəcəf bəy oğlunun pis oxuması, tərbiyəsiz hərəkətləri barədə bəylərlə dərdləşəndə Səlim bəyin kəskin və təsirli cavabı onun eybəcər əməllərini ifşa edir. O, belə deyir: “Sənətin nə idi, evin yıxılsın? Həmişə qış uzununu bika qalanda oğlunla lopusdan qumar oynayardın.Yalan ki deyil. Sən uduzanda pul verirdin, o uduzanda lopus alırdı”. Səlim bəy Nəcəf bəyin hərəkətləri ilə oğlunun tərbiyəsini də pozduğunu çəkinmədən kəskin şəkildə üzünə deyir.

“Dağılan tifaq” faciəsində yazıçı hər bir məsəli də yerli-yerində işlətməmişdir. Aslan bəy, Səlim bəy, Həmzə bəyin qocalığına sataşanda da o, belə cavab verir: “Qadam, çox kötöklər üstündə çırpılar doğrayıblar. Allah qoysa, yenə hamınızı mən yerə quylayacağam. Bir də canım, mən qoca deyiləm ki, adımı qoca qoyub məni yaxalayıbsınız” [5, 61].

Dramaturq Həmzə bəyin psixologiyasının, xarakterinin özünəməxsus keyfiyyətlərini və əlamətlərini tamaşaçının nəzərinə həssaslıqla çatdırmaq üçün ən vacib vasitə kimi xalq məsəllərindən məharətlə istifadə etmişdir.

Professor K.Məmmədov öz fikrini belə ifadə etmişdir: “Xalq yaradıcılığının ən geniş yayılmış forması atalar sözü, məsəllərdir. Ə.Haqverdiyev də xalqın uzun həyat təcrübəsinin məhsulu olan bu zəngin yaradıcılıqdan yerli-yerində istifadə etdiyi üçündür ki, təsvir etdiyi hadisələr daha canlı çıxmışdır və demək istədiyi fikri qüvvətləndirmişdir. Müəllif atalar sözü və məsəlləri müxtəlif şəkildə: öz dilində, tiplərin dilində, yerinə, şəraitinə görə işlədir. Biz həm ədibin, həm də ayrı-ayrı tiplərin işlətdikləri atalar sözü və məsəllərdən yəqin edirik ki, kim hansı məqsədə qulluq edir, nə əqidədədir, hansı xüsusiyyətləri ilə başqalarından fərqlənir” [3,177].

Əsərdə nəsihətçi rolunda çıxış edən iki şəhər əhli Əbdül və İsmayılın dialoqu diqqəti cəlb edir. Əbdül Nəcəf bəyin tifaqının dağılmasının səbəbini onun özündə görür. Buna görə də Əbdülün dialoqu məşhur xalq məsəli ilə başlanır: “Bəli, Ağa İsmayıl, doğru buyurursunuz, o şey ki, insan öz-özünə edər, aləm yığılsa ona eləyə bilməz”. Sona xanımın monoloqunda işlədilən xalq məsəli də onun dərdli vəziyyətinə uyğun olaraq işlədilmişdir. Həmin məsəl belədir: “Çölüm özgələri yandırır, içərim özümü”. Belə bir cəhəti xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, atalar sözü və məsəllərə əksərən surətlərin dilində rast gəlirik.

Ədib onların vasitəsilə fikrin lakonik və obrazlı ifadəsinə nail olur.

Yazıçı hər bir surətin danışıq tərzinə, onun həyatda tutduğu mövqeyə uyğun olaraq müxtəlif idiomatik ifadələri məharətlə vermişdir. Surətlərin nitqində tez-tez işlənən idiomatik ifadələr onların mənəvi aləmini, həyat hadisələrinə münasibətini bildirməklə bərabər yazıçının dilinə lakonizm və canlılıq gətirmişdir.

Pyesin birinci pərdəsində Nəcəf bəyin evinə gəlirlər. Səlim bəy Nəcəf bəyə deyir: “Sən öləsən, çox əlidlə və başı ətli gəlmişəm. Bu saat iki yüz iyirmi beş manat cibimdə pul, keyfim də gecələr ulduza hürür. Uduzmağa da meylim yoxdur. Gəlmişəm, görüm səni də bir xoruza yükləyə bilərəmmi? Budur, bir neçə gündür əlim çox yaxşı gətirir. Bu saat Leylacla qumar oynamağa hazırım. Hələ, Nəcəf, mən ölüm, de görüm mənə bir üç yüz manat uduzmaqla aran necədir?” [5, 60]. Yazıçı Səlim bəyin dilinə lakonizm və canlılıq gətirmək üçün bir neçə idiomadan istifadə etmişdir. Səlim bəy “əli dolu” və “başı ətli” deməklə Həmzə bəyin cibindəki pulların hamısını udub həmin pulla öz cibini doldurmasına işarə edir. Səlim bəy Həmzə bəylə qumarda onun bütün pullarını udduğuna çox sevindiği üçün “keyfim də gecələr ulduza hürür” sözlərini deyir. Nəcəf bəyə “səni də bir xoruza yükləyə bilərəmmi?” deməklə, onunla da qumar oynamaq və onun da pullarını udmaq fikrində olduğunu ona xəbərdarlıq edir. Yazıçı Səlim bəyin dilindəki “leylac” sözünü isə simvolik çalarda işlətməmişdir. Məlumdur ki, Yaxın Şərqlərdə əsil sənətkar bir oyunçu kimi Leylac adı simvolik mənada işlədilir. Səlim bəy özünün qumardakı qəhrəmanlığını bildirmək üçün “bu saat leylacla qumar oynamağa hazırım” sözlərini deyir. Başqa bir nümunə:

Nəcəf bəy. Yavaş ud, boğazında qalar. Yenə kimin qulağını kəsibsən?

Həmzə bəy. Mən evi yıxılmışın, mən oğlu ölmüşün, mən yurdu itmişin, mən küllüyü göyə sovrulmuşsun. Belə haramın olsun, burnundan gəlsin, yorğan altında yeyəsən.

Səlim bəy. Niyə yeyirəm yoğan altında, vallah oynaqlaya-oynaqlaya yeyəcəyəm. Sənin malın ana südündən də halaldır, malını yeməyənin malını yeyərlər. Uşaq aşıq yığan kimi yığınca, ver biz yeyək, Allah da xoş getsin, bəndəyə də [5, 67]. Nəcəf bəy Səlim bəydən “yenə kimin qulağını kəsibsən?” sözlərini soruşmaqla qumarda kimin cibinin pulunu udub pulsuz qoyduğunu öyrənir. Elə həmin dəqiqə Həmzə bəyin ağır dərdi təzələnir. O, Səlim bəyə belə deyir: “Belə haramın olsun, burnundan gəlsin, yorğan altında yeyəsən”.

Bu fikirdə Həmzə bəyin mövqeyi tamamilə aydındır. Bu, hətta qüvvətli şəkildə ifadə olunmuşdur. O, Səlim bəyin qumarda ondan udduğu pulların heç birinin xeyir işə sərf edilməməsini, sağ və salamat yeyib içməməsini, günlərini xəstəlik içərisində keçirərək xərcləməsini arzu edir.

Ə.Haqqverdiyev “Dağılan Tifaq” faciəsində hər bir bəyi öz sözləri ilə danışıdır. Bəylərin danışığı o dövrün tarixi şəraitindən, onların məişət vəziyyətindən, əhvali-ruhiyyəsindən asılı olaraq son dərəcə təbii və inandırıcıdır. Ona görə də, bəylərin işlətdiyi idiomatik ifadələr birbaşa onların dünyagörüşünün əlamətlərini nişan verir. Yəni onlar düşüncələrinə tam şəkildə uyğun gələn xalq məsəllərini müraciət edirlər.

Cəmiyyətin ayrı-ayrı dövrlərində qadınların danışığı xalq ədəbiyyatının zəngin xəzinəsi olmuşdur. Kişilərin dilində işlənməyən, tamamilə unudulmuş söz və ifadələr qadınların danışığında saxlanılmışdır. Qadınların dili xalq ədəbiyyatının zəngin xəzinəsinin ən yaxşı qoruyucusu olmuşdur. Canlı xalq dilinin ən gözəl bilicisi olan Ə.Haqqverdiyev də əsərlərində yaratdığı qadın surətlərini canlı xalq dilinin ifadələri ilə danışdırmışdır. Kişilərdən fərqli olaraq folklor xəzinəsi olan qadınların danışığı alqış və qarğışlarla zənginləşdirmişdir. Buna görə də, qadınlara məxsus olan danışıq yaradılmasına nail olmuşdur. Dramaturq qadınların danışığında işlədilən alqış və qarğışları onların dərdli vəziyyətinə, arzu və istəklərinə uyğun təbii və inandırıcı şəkildə vermişdir.

Professor T.Mütəllibov alqış və qarğışlar haqqında fikrini belə ifadə etmişdir: “Alqış və qarğışlar adətən qüvvətli hissənin və həyəcanın təzahürü kimi meydana çıxır, işlənir. Həm də onlar məzmunca, quruluşca və ifadə tərzinə görə çox müxtəlif və rəngarəng olur. Əlbəttə, xalq içərisində hələ qədim vaxtlardan geniş yayılmış alqış, qarğış və and formalarında dini baxışların və mövhumatın təzahürü də özünü göstərir” [4, 74].

Əsərdə qarğışın ən yaxşı xarakterik nümunəsini Nazlı xanımın dilindən eşidirik. Nazlı xanım Qəhrəman bəyin uduzduğu pulları Nəcəf bəydən istəyərkən onun ayağına yığılır və göz yaşları axıdaraq yalvarır. Rədd cavabı aldıqda isə ah-nalə ilə deyir: “Allah səni evsiz-əşiksiz qoysun. Allah! Mənim balalarımı düzdə qoyanın balalarını düzdə qoy. Allah! Məni oda yandıranın üstünə od yağdır! Belə, Allah sizin

gözlərinizin yaşını çörəyinizə yavanlıq eləsin! Sizi görüm ağ gün eşidəndə burnunuzun ucu tutulsun!” [5, 75].

Uşaqlarının çörək pulunu udub onları ac qoyduğu üçün Nazlı xanım Nəcəf bəyin və onun uşaqlarının da həmin vəziyyətə düşməsinə Allahdan arzu edir. Qarğış onun fikrinin təsirini daha da artırır. Nəcəf bəyin göz yaşlarının çörəklərinə yavanlıq etməsinə Allahın izninə tapşırır. Arzu edir ki, yavan çörək də tapmasın. “Burnunuzun ucu göynəsin” ifadəsinə gəldikdə isə o, xalq arasında daha çox işlədilir ki, həmin birləşmə pyesə “burnunuzun ucu tutulsun” şəklində daxil edilmişdir. Nazlı xanım bu sözlərlə Nəcəf bəyin heç vaxt “xoşbəxt günü” olmamasını arzulayır.

“Dağılan tifaq” pyesində tiplərin, qəhrəmanların xarakterlərini açmaq və qabarıq canlandırmaq üçün belə bir dildən ustaqlıqla istifadə etmişdir. Ədib hər bir surəti öz dilində danışdırmış, psixoloji anların da dil faktları ilə verilməsi keyfiyyətlərinə nail olmuşdur. Dramaturq “Dağılan tifaq” faciəsində müəyyən tipik şəraiti canlandırmaq, tipik xarakterlər yaratmaq üçün dil imkanından lazımı şəkildə istifadə etmiş, hər cür xarakterik xüsusiyyətlərə malik olan tipi özünün sözləri, ifadələri, monoloq və dialoqları ilə yaratmışdır. Ə.Haqqverdiyev Nəcəf bəyin xarakterinə xas olan sözləri, ifadələri, monoloqları elə dəqiqliklə seçib işləmişdir ki, tələb olunan bədii obraz parlaq bir şəkildə canlandırılmışdır.

Nəcəf bəy hər şeydən əvvəl bütün varlığı ilə keçmişə bağlı, bu gününü və gələcəyini görə bilməyən bir mülkədar kimi göstərilmişdir. Buna görə də yazıçı onu bəylərə məxsus olan bir dillə danışdırmışdır. Yazıçı mahir bir dram ustası kimi Nəcəf bəyin təmsalında bütün mülkədar tifaqlarının dağılmasını realist boyalarla vermişdir. Öz zövqünün əsiri olan Nəcəf bəyin dünyabaxışı belədir: “Atalar məsəlidir, dünya beş gündür, beşi də qara. Bədbəxt mən o kəsə deyirəm ki, bu beş günü ləzzət, damaqla keçirib, baş gora aparmaya...”

Nəcəf bəyin qumarbaz dostları olan Həməzə bəy, Aslan bəy, Səlim bəy, Süleyman bəy də eyni dünya-görüşünə, eyni məqsədə malikdirlər.

Beləliklə, aydın olur ki, əvvəlki dövrlərdə bəylərin məişəti çox firavan keçirmiş. O qədər yüksək nüfuzları varmış ki, verdikləri hökmlər o saat yerinə yetirilirmiş, Səlim bəyin dilində işlənən “bir gözü kor, bir gözü məyub” ov quşu sözləri rəmzi mənə daşıyır. Əvvəllər dəbdəbəli günlər keçirən bəylərin sonralar dilənçi gününə düşmüş aqibətinə işarə olaraq işlədilmişdir.

Dramaturq əsəri yazarkən dramaturgiyanın tələbi ilə sıx bağlı olan əsas xüsusiyyətlərdən birinə - səliss və sadə dialoqların yaradılmasına da son dərəcə diqqətli olmuşdur. Ə.Haqqverdiyev bir rejissor kimi yaxşı bilirdi ki, tamaşaçının açıq şəkildə başa düşməyən çətin cümlə və dialoqları tez qavramağa və onun ətrafında düşünməyə vaxtı yoxdur. Belə bir sənət və teatr həqiqətini duyan Ə.Haqqverdiyev dialoqları aydın və asanlıqla başa düşülən bir şəkildə qurmuşdur. Hımçinin burada ikinci bir zərurət-dialoqların lakonikliyi zərurəti meydana çıxmışdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən Sona xanımla oğlu Süleyman bəyin dialoqu çox səciyyəvidir:

Süleyman bəy: Heç ana can, istəyirəm bir atla şəhərdən çölə gəzməyə çıxım. Ürəyim çox darıxır.

Sona xanım: Get, Allah amanında, anan gözlərinə qurban olsun! Amma, sən Alah, tez qayıt, yoxsa gecələr gec qayıdanda gözümə yuxu getmirmiş.

Süleyman bəy: Uşaq ki deyiləm, məni tutub yeməyəcəklər. Niyə gözümə yuxu getmir?

Sona xanım: Qadan alım, bilirəm yemiyəcəklər, amma yenə ana ürəyidir, nazik olur.

Süleyman bəy: Yaxşı, tez qayıdaram.

Sona xanım: Get, qurbanın olum, Allah pənahında ol [5, 71].

Bu dialoqda hər surətin arzu və istəyinə uyğun fərdi danışmaq tərzi vardır. Onların işlətdiyi söz və ifadələr daxili həyəcanları aydın şəkildə ifadə edir. Sona xanımın söylədiyi “anan gözlərinə qurban olsun”, “qadan alım” sözləri anaya-qadına məxsus olmaqla bərabər, həm də onun özünün dediyi kimi, doğrudan da ürəyinazik olan bir insanın danışmaq tərzi. Təkcə bu ifadələrin özündən çıxış etməklə Sona xanımın xarakterini səciyyələndirmək olar. Onun bəy xanımı olmasına baxmayaraq, daxili, mənəvi saflığı əvəzəndir. Sona xanımın övlada göstərdiyi mehribanlığını, xoş münasibətinin nümunəsini onunla müqayisədə heç vaxt Nəcəf bəydə görmək mümkün deyildir.

Göründüyü kimi, əsərdə surətlərin dili səliss və aydındır. Hər bir söz diqqətlə ölçülüb biçilmişdir.

Ə.Haqqverdiyev ayrı-ayrı obrazların nitqi ilə əlaqədar olaraq onda baş verən psixoloji dəyişikliyi elə sənətkarlıqla vermişdir ki, bu da dialoqların təsirli çıxmasına, oxucu və tamaşaçının açıq, aydın, asanlıqla anlaşılan inandırıcı bir şəkildə başa düşməsinə səbəb olur.

Ədəbiyyat

1. Arif M. Ədəbi-tənqidi məqalələr. Bakı: Azərneşr, 1968, 100 s.
 2. Məmmədov M. Azəri dramaturgiyasının estetik problemləri. Bakı: Azərneşr 1968, 286 s.
 3. Məmmədov K.Ə. Haqverdiyevin bədii nəsr. Bakı, 1979, 179 s.
 4. Mütəllibov T. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəblər. Bakı: ADU nəşri, 1978, 74 s.
 5. Haqverdiyev Ə. Seçilmiş əsərləri. I cild. Bakı: Azərneşr, 2005, 75 s.
 6. Seyidov Y. Yazıçı və dil. Bakı: Yazıçı, 1979, 142 s.
 7. Xəlilov N.Ə. Haqverdiyev və folklor. Bakı: ADU nəşri, 1983, 144 s.
- Açar sözlər: Ə. Haqverdiyev, dramaturgiya, dil və üslub, "Dağılan tifaq"

РЕЗЮМЕ

Язык и стиль трагедии "Разрушенный очаг" А. Хагвердиева

Язык и стиль трагедии "Разрушенный очаг" А. Хагвердиева включает систематический анализ художественных произведений, языковых и стилевых проблем. В статье работа А. Хагвердиева была опубликована на языке "Разрушенный очаг", были выделены специфические черты стиля, проанализирована психологическая напряженность в связи с речами отдельных образов трагедии.

SUMMARY

The language and style of A. Hagverdiyev's "Daghilan tifaq" tragedy.

The language and style of A. Hagverdiyev's "Daghilan tifaq" (The Breaking of Unity, 1896) tragedy includes systematic analysis of artistic works, language and style issues. In the article, A. Hagverdiyev's work was published on the language of the "Dagilan tifaq", the peculiar features of the style were highlighted, and the psychological tension was analyzed in connection with the speeches of separate images in the tragedy.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova